

Diákéveim

Az emberek életpályája részben determinált, de mégis kiszámíthatatlan. Míg az egyiké szinte egyenes vonalú, mint a rónaság, a másiké szaggatott, tört vonalú, mint a hegyek láncja. Sokszor véletlenül múlik, hogy egy-egy útkereszteződésnél merre indulunk tovább, illetve kibillent-e bennünket valaki vagy valami a megszokott kerékvágásból. Vagy mindez mégsem lenne a véletlen műve? S az sem, hogy hosszabb-rövidebb kitérők után visszajuthatunk-e még egyszer ugyanoda? Esetleg mindez a sorsszerűség függvénye, vagy valaki eljátszadozna velünk?

Diákéveimet nem nevezhetem sem szokványosnak, sem egyenes vonalúnak. Minden iskolakezdésem: az elemi, a középiskolai és az egyetemi is fordulatokban gazdag, zűrés, sőt emberpróbáló volt. Az évek távlatából úgy tűnik, hogy én ennek nem voltam mindig tudatában, többször is ösztönösen döntöttem.

Unokabátyám révén – akivel nem egy házban, de egy portán laktunk: ők a sarki nagyszülői házban nagyanyámmal, mi pedig az ugyanazon a telken épült anyai házban, melyet magas deszkakerítés választott el jó nagy s általában tágra nyitott kapuval – hamar érdekelni kezdtek a könyvek, megtanultam olvasni, számolni, s mivel 1944-ben az év elején születtem, szüleim az 1943-as nemzedékkel írtak iskolába. Két hétig nem is volt gond, reggelente örömmel siettem a tőlünk jó kétszaroknyira levő óbecsei főutcai iskolába (helyén már régóta állami gyógyszertár van), akkor azonban váratlan dolog történt. A tanító néni hívatta a szüleimet, és közölte velük: a legújabb rendelet szerint én még nem járhatok iskolába, majd csak a következő év őszén. Nagyon csalódott lehettem, mert anyám nem hagyta annyiban, hanem elvezetett az utcánk végén lévő másik egy tantermes iskolába, a szigorúságáról ismert idős Beretka tanító bácsihoz, és

elpanaszolta a történeteket, mire ő azt mondta, hogy ne búsuljon, ha már annyira szeretnék iskolába járni, ő befogad az osztályába, annál is inkább, mert többet ér, ha az iskolában vagyok, mintha otthon búsulnék, sőt ha jó tanuló leszek, bizonyítványt is kapok a tanév végén, s mehetek majd másodikba. Így is történt, de bizonyítványosztáskor mégis csalódott voltam, mert azt az Arany-verseket tartalmazó jutalomkönyvet kaptam, amely már megvolt nekem otthon. Nem az első tanítóm volt, mégis az ő emléke kísér életutamon. A tavalyi fél évszázados osztálytalálkozó sem múlhatott el anélkül, hogy valaki föl ne említette volna igazságosságát, könyörtelen szigorát. Reggelente mindig korán mentem az iskolába, s bármikor értem oda, ő már ott ült a katedrán valamibe beletemetkezve (így utólag föltételezem, hogy osztályunk adminisztratív teendőit végezte), az iskolatáblán pedig szavak, mondatok vagy matematikai föladatok álltak, amelyeket át kellett másolnunk palavesszővel a palatáblánkra. Időnként fölállt, s ekkor mindannyian lapultunk, serényen dolgoztunk. Körülsétált az osztályban, s akivel elégedetlen volt, az már ment is ki előre, tudta, mi vár rá. Ott aztán az első padra kellett hasalni, ő pedig a méterrúdjával néhányat a fenekünkre sózott úgy, hogy az égett szinte egész délelőtt, alig tudtunk a padban ülni. Megtörtént egyszer, hogy egyikünk kispárnával próbált túljárni a tanító bácsi eszén, de minthogy tapasztalt vén róka volt, a társunk még rosszabbul járt.

Vézna kisgyerek voltam, az utcára ritkán engedtek ki, s akkor is általában félrelöktek az erősebb gyerekek, sosem kerültem a csapatba, ezért inkább olvastam. Beírtattak a könyvtárba, s én a szoba sarkában kissámlimon ülve elöttem a könyvvvel a hokedlin faltam Dickenst, Twaint, az indiánregényeket...

Negyedik után első algimnáziumba kezdtünk járni a központba, a Pogácsán levő ún. Centrál épületébe, de a tanév végén az ötödik osztály után, átköltöztünk a templom mögötti Zárdaiskolába. Ezután már csak átlagos tanuló lettem (sőt hetedikben negyedévkor még intőim is voltak), mert kezdődtek a gondok a családban. Akkor még nem értettem, mi történik, hogy apám miért nem visz többé magával a szövetkezetbe, mint korábban, miért megyünk mindannyian, még a húgom is naphosszat máshová dolgozni. Az első krumpiszedésre még mindig jól emlékszem...

De anyánk küzdött értünk, mert abból a szívós fajtából való volt, aki sosem adja föl, mint nagyanyám is, aki mindig Németh László Kurátor Zsófiáját idézi elém. Gazdag családból származott, de nem engedelmeskedett a szülői kényszernek, hanem fiatalon ahhoz a bácsföldvári fiatalemberhez ment férjhez, akit szeretett. Most is elöttem van nagyapám, ahogy az esküvői képen délcegen feszít huszáros egyenruhájában. S ahogy lenni

szokott akkoriban, nagyanyámat kitagadta a családja, nagyapám pedig a háborúban a galíciai fronton maradt. Özvegy nagyanyám ezután egyedül nevelte három kiskorú gyermekét, köztük anyánkat, a legfiatalabbat, aki akkor tízéves volt. A családja aztán már próbálta segíteni, de ő konokul mindent visszautasított. Nem is ment férjhez újra, hanem inkább szegényesen, de egyedül nevelte föl gyermekeit. Anyánk maradt vele legtovább, ki sokáig nem ment férjhez, hanem a portán fürdőszobás házat építtetett, melyet aztán mindig gazdag zsidó családok béreltek.

Nagyanyámnál pedig általában Óbecsén tanuló bácsföldvári diákok laktak, többek között Bori tanár úr is Nacsá Gáborral. Úgy kb. tíz évvel ezelőtt egyik akkori fiatal óbecsei kolléganőtől hallottam vissza, hogy nekik mesélte: első óbecsei tanítványát még dajkálta is, mert a mamájánál lakott gimnazista korában. Akkor az Óbecsei Magyar Királyi Állami Gimnázium negyedik osztályát végezte. Föltételezem, hogy egykori könyvtárosnőnk, Csáky Sörös Piroska által tudott ennyi idő távlatából beazonosítani, mert ők a miénkkel párhuzamos Sugárutcán laktak, tehát jól ismerhette családunkat. Később, úgy tíz évvel ezelőtt a tanár úr egy a KMV-vel kapcsolatos találkozásunk alkalmával kemény, rendszerető és szigorú asszonyként emlékezett nagyanyámra.

Anyánk tehát, ki alig tudott szerbül, de kézzel-lábbal valahogy mindig sikerrel kommunikált, az akkor még pályás kisöcsénkel együtt törött kézzel elutazott Belgrádba az elnöki kabinetbe, hogy elpanaszolja: a hatagú család nem tud megélni apánk szövetkezeti béréből, adjanak vissza valamennyit abból, amit a család annak idején bevitt a közösbe (az összes föld, tanya, jószág, a legmodernebb mezőgazdasági gépek, fölszerelés stb.). Amikor visszajött, itthon számtalanszor beidéztek az ún. Udbára, még a kezét is újratörték, hogy ki biztatta belgrádi útjára, de ő mindig csak az igazat mondta, hogy a szükség, a gyermekei. Végül aztán a szüleim elsőként kapták vissza a szövetkezetből a földmaximumot a tanyával meg egy lovat. S ekkor kettészakadt a család: szüleim a legkisebb gyerekkel kiköltöztek a tanyára, s szakadatlanul dolgoztak értünk, mi hárman iskolások pedig otthon maradtunk a családi házban, s nagyanyánk felügyelt ránk. Hétféteken, ünnepeken meg szünidőben minket is kivittek a tanyára, hogy segítsünk, mert mindig akadt munka bőven mindannyiunk számára.

Így ment ez évről évre, s bár voltak szép élményeim (pl. a kora hajnalok vagy a havas telek, amikor a pihent lovakat a szán elé fogva korlátlanul száguldhattunk...), nekem nagyon hiányzott osztálytársaim társasága, irigyeltem őket, hogy játszani, fürödni, kalandozni indulhattak, amikor én a tanya felé vettem az irányt. Hétközben igyekeztem pótolni, amit elmulasztottam. Hiába zárta be nagyanyám a kaput, könnyedén átmásztam, s

uccu! valamelyik barátomhoz. Gyakran komoly verést kaptam ezért, de aztán megint csak elszöktem. Akkor hetedikben anyám hazajött mellém egy hétre, s ki is javítottam sorra a jegyeimet.

A tanyai koszt s a munka: a kapálás, a kaszálás, a szárvágás stb. megerősített, szívóssá tett.

Jó időben aztán mindig félig gyalog, félig futva tettem meg a nyolc kilométernyi utat a város és a tanya között, s egyre gyorsabban értem oda. Valószínűleg ez szülte bennem azt a merész elhatározást, hogy sporttal kapcsolatos pályát válasszak, s így a nyolcadik osztály vége felé már konkrét tervem volt, hogy egyik osztálytársammal együtt (ki már vagy négy évtizede Svájcban él) a zimonyi testnevelési középiskolába iratkozom.

Tudomásom szerint ez az elhatározásom okozta szüleim között az első komoly összecsapást, mert anyám támogatta a törekvésemet, míg apám engem, mint a legidősebb fiúgyermekét, a családi hagyomány szerint a földművelés folytatására szánt.

A szüleim egybekelése késői házasság volt: apám negyven-, anyám harminchárom éves volt. Apám, egy nyolcgyermekes parasztcsalád utolsó fiúgyermekéként, élelve szerint előbb megteremtette a kellő anyagiakat (földek, gépek, tanya sok jószággal, kávéház, amit 1940-ben, amikor megesküdtek, bérbe adott), hogy azután csak a családjának, a gyerekeinek élhessen. Azonban hamarosan jött a háború, a rendszerváltás, a bajusztépcsős beszolgáltatás, a szövetkezet, s mindene elment, csak az anyánk háza maradt, ahol laktunk...

Végül kettőjük vitájában anyámnak az az érve billentette javamra a mérleg nyelvét, hogy amit megtanulunk, azt sosem veheti el tőlünk senki, míg a vagyon ismét elúszhat. Apámat részben az vigasztalhatta, hogy nővérem nem akart tanulni, őt jobban érdekelték a lovak. Sokáig éreztem, hogy nem midegy neki, talán neheztel rám, csak jóval később láttam rajta, mégiscsak büszke a tanár fiára.

Mi ketten az osztályból lázasan készültünk tervünk megvalósítására. Az iskola és az osztályfőnök vállalta, hogy kapcsolatba lép a zimonyi középiskolával, s értesítenek bennünket. Türelmetlenül vártunk. A többiek már túl voltak a fölvételin, amikor tudatták kettőnkkel, hogy sajnálatos félreértés miatt lemaradtunk... A kollégám elment szakmára, én meg ki a tanyára, s habár reménytelennek tűnt, nem tettem le arról, hogy tanuljak. Ebéd után a család mindig pihent egy órányit, csak én maradtam mindig ébren, s valamelyik fa alatt olvastam.

A következő év tavaszán megtudva (véletlenül?), hogy Zentán egy kisebb csoport magánúton (minden egyes tantárgyból külön vizsgázva) arra készül, hogy befejezze a gimnázium első osztályát, csatlakoztam hozzájuk,

és a sikeres vizsgasorozat után ott is maradtam. A téli és a nyári szünidőt továbbra is a tanyán töltöttem, de ezek a gimnazista évek fölszabaldulttá, gondtalanná tettek. Osztálytársaim barátságosan fogadtak, hamar beilleszkedtem új környezetembe. Emlékszem, akkor télen megbeszélték, összeadnak annyit, hogy vegyenek nekem jó meleg télikabátot, mert csak egy kicsit hosszabb bélelt barna bársonyzakóban jártam iskolába. Nagyon meghatott a gesztusuk, megköszöntem, de önérzetesen visszautasítottam, hogy jó így nekem, elég edzett vagyok, megszoktam már, nem fázom, ami igaz is volt. Itt már új barátaimmal lehettem szabad időmben: sokat kosaraztunk, fürödtünk a Tiszán, még Belgrádba is elutaztunk a jugoszláv-magyar futballmérkőzésre, amelyen az ifiknél Farkas, a fölnökknél pedig Albert jeleskedett. Örültünk, de nem mertünk szurkolni a csalódott tömegben, csak Basch kollégánk, ki szinte kétszer akkora volt, mint bármelyikünk. Másodikban Benes József, a képzőművészet szakos tanár volt az osztályfőnökünk, kit nagyon kedveltünk, de amikor kirobbant a botrány, mely szerint viszonya volt az egyik negyedikes lánnyal, azzal büntették, hogy nem lehetett többé osztályfőnök. Hiába álltunk ki mellette, szerveztünk sztrájkot is, csak azt értük el, hogy kettéosztottak bennünket, s harmadikban már csak két magyar tannyelvű tagozat maradt, közel negyven-negyven tanulóval.

Nagyon jó tanáraim voltak (amit csak később éreztem), de én már akkor tudatosan a testnevelési szakra készültem. A sok tanyai futás kitartóvá, gyorsá tett, Zentán pedig már akkor nagy hagyománya volt az atlétikának. Mellette azonban minden más sportág iránt érdeklődtem, mindennel próbálkoztam. Másodikban a hagyományos tavaszi futóversenyen robbantam be, amikor ismeretlenül jó kétszáz méteres vágta után majdnem megleptem a menő atlétákat – talán a célfotó dönthette volna el biztosan a végső helyezést. Legjobban akkor örültem a gimnazista évek alatt, amikor Belgrádban megnyertük Szerbia középiskolás atlétikai csapatbajnokságát annak ellenére, hogy a győztesként befutó négyszer százás váltónkat, amelynek tagja voltam, egy állítólagos váltási túllépés miatt kizárták a versenyből.

1962-ben érettségiztem (mivel testnevelésből nem lehetett, a választható tárgyak közül a számomra legkönnyebből, szerb irodalomból), s aztán Belgrádban a Deligrádi utcai DIF (Državni institut za fizičku kulturu) fölvételije nem volt gond számomra. A tizenégy sportág kiszabott kritériumaiból kettő aláteljesíthető volt, s nekem csak a ritmikus gimnasztika ment rosszul.

Az igazi rossz azonban csak ezután következett: utólagos orvosi vizsgálatra hívtak, mert a rutinellenőrzésen magasabb volt a vérnyomásom.

A sportorvos azt mondta, hogy az EKG alapján valamilyen veleszületett rendellenesség van a szívemmel. Mondtam, hogy sosem volt gondom a legmegterhelőbb edzéseken meg versenyeken sem, meg hogy a családban sem tudok szívbetegről. Mire ő azt felelte, hogy élhetek én ezzel akár száz évig is, de fogadjam meg a tanácsát: sportoljak továbbra is, de hivatásként válasszak mást, mert ha mégis történne valami a szívemmel, akkor aztán nem tudnék mit kezdeni az életemmel.

Egy világ dőlt össze bennem.

Az idő azonban sürgetett, nem akartam úgy járni, mint a nyolcadik osztály után, ezért gyorsan döntenem kellett. A bölcsészettudományi karon régészetre iratkoztam. Bár a történelemtanár volt az osztályfőnököm a gimnáziumban, ezt a tantárgyat kedveltem legkevésbé. Csak az ókor érdekelt. Ez volt a döntő. S újra jött a latin, a történelem, az ógörög, no meg a középkori szerb archeológia. Két földimel laktam együtt: az egyik építészetben, a másik matematikán volt. Házinénink engem csak Čuparnak szólított, utalva a föltárandó aranypénzzel telt cserépedényekre. Jól éreztem magam ebben a környezetben is. Gyakran gyalogolva tettem meg az utat az Egyetemi téri tanszéktől a Vuk-emlékmű közelében lévő lakásunkig.

Csak havonta jártunk haza, s otthon mindig az volt a téma, hogy hol leszek majd az egyetem után, meg mi történhet majd velem, mert a szüleim a régészetnek csak azt a régi romantikus változatát ismerték, hogy távoli ismeretlen terepeken leszek folyton, ahol betemethet valami – úgyhogy a szemeszter végére oda jutottam: váltok. Ha már nem lehettem az, amit legjobban szerettem, akkor szinte mindegy, mit tanulok.

Mivel a gimnáziumban idős, szigorú, de nagyon türelmes és igazságos matematikatanárom volt, akit mindenki csak Dódi bácsinak nevezett, kedveltem a matematikai logikát. Gyakran megesett, hogy leültem leendő matematikus szobatársam mellé, hogy mit tanul, mit gyakorol – így a választásom erre esett. A gond csak az volt, hogy a bölcsészetről nem iratkozhattam át a természettudományira. Aztán tudomásomra jutott, hogy Újvidéken a bölcsészkaron volt a matematika is, így átiratkoztam oda azzal, hogy aztán majd visszajövök. A titkár furcsán nézett rám, én meg megnyugodva idultam haza sínbusszal.

A véletlen azonban ismét közbeszólt. A hazafelé vezető zötyögős úton találkoztam három volt osztály-, illetve iskolatársammal, kiket az érettségi óta nem láttam. Mindhárman magyar nyelv és irodalom szakon tanultak. Talán mondanom sem kell, hogy másnap visszautaztam Újvidékre. A titkár ekkor már a fejét fogta, én pedig megindultam a pályán.

Ha ez nem így alakul, akkor a magánéletem is egészen más lett volna, mert biztosan nem kaphattam volna el annak a vézna kék szemű lánynak

a tekintetét volt iskolámban, ahova gyakorlatra mentem pszichológiából az első évfolyam tavaszán...

Az a második szemeszter meg utána a nyár volt igazán emberpróbáló, mert csak a szó legszorosabb értelmében vett spártai életmóddal, kitartással tudtam részben pótolni hatalmas lemaradásomat. Valószínűleg szerencsém is volt, hogy jó magyartanárok vezettek végig az egyetemig: Föglein László, Kurin Lajos, Szorcsik (később Tóthorgosiné) Erzsébet az elemiben, majd Tőke István, Szeli István (akivel aztán újra találkoztunk a Tanszéken, ahol végtelen türelemmel és sok-sok szemléletes példával illusztrálva közvetítette az irodalomelméleti ismereteket) s végül Szloboda János tanár úr a gimnáziumban.

A második év is rengeteg munkát igényelt, mert vizsgáznni kellett minden tantárgyból meg diplomázni irodalomból és nyelvből (ami a legapróbb részleteket is számon kérő Ágoston tanár úrnál nem volt könnyű dolog). Négyünk közül kettőnek nem is sikerült, így már csak Raffay Ferenc-Feci (ki nemzedékünk tanulója volt a gimnáziumban, ami akkor azért számított még, mert nem a futószalagról kerültek le a szinkitűnő tanulók, mint az egységes középiskolától kezdődően manapság) meg én maradtunk a második fokozaton, illetve a harmadik és a negyedik éven. Mindenképpen ki kell emelnem ebből az időszakból, hogy azóta sem találkoztam olyan kitartó előadói szeretettel, rajongással, ahogyan nekünk Sinkó tanár úr egy féléven keresztül Csokonait tolmácsolta. Óráin egyáltalán nem jegyzeteltem, csak ültem, és élveztem az előadásait. Hasonló benyomást tett rám később is, amikor már nem tanított, mi pedig a Tanszékről Penavin Olga tanárnővel tájszavak gyűjtésére indultunk a Muravidékre, s útközben meglátogattuk őt Zágrábban. Nem a tanárnő körül örökké buzgólkodók közül kiválasztott küldöttséget fogadott a lakásán, hanem mindannyiunkat. Szemmel láthatóan meghatódott volt tanítványainak ragaszkodását látva, s hozzánk intézett szavaiban én újra csak azt a mérhetetlen szeretetét éreztem, mint a Csokonai-előadásain.

A szerb nyelven kívül más tárgyakat is szerb nyelven hallgattunk, vizsgáztunk: a szociológia és a honvédelem mellett a pedagógiát és a pszichológiát, sőt a világirodalmat is, a párhuzamos államnyelvi hallgatókkal együtt, s mégis mi voltunk a legjobbak a szerb nyelvi elemzési órákon. Valószínűleg Ágoston tanár úrnak köszönhetően.

Diákéletünk legszebb szakasza volt az utolsó két évfolyam. A tanulásal nem volt komolyabb gondunk, ugyanis évfolyamtársammal állandóan vitáztunk: ő nyugodt, alapos és filozofikus természet volt, én pedig inkább nyugtalan, célratörő és intuitív. A nyelvi anyagot mindig megvitattuk, sokat olvastunk, írtunk (első írásaink a Képes Ifjúságban jelentek meg, majd

az Új Symposionban: versek, novellák, könyvismertető, filmkritikák), s tapasztalatszerzéseként rendszeresen eljártunk az előző évfolyam vizsgáira. Minden vizsgára kimentünk, mert tapasztalataink erre készítettek bennünket. Idegen nyelvből nem volt időnk kellően fölkészülni, de végül is megkíséreltük, s kitűnő osztályzatot kaptunk mindketten, míg világirodalomból az ellenkezője történt. Sreten Marić tanár úr, hogy ellenőrizze, valóban elolvastuk-e a kötelező műveket, apró jellemző részleteket is kérdezett (pl. milyen öltözetben jelenik meg az ördög a Karamazov fivérekben), ezért alaposan fölkészültünk, mégsem sikerült. Baudelaire Albatroszán csúsztam el, pedig a francia szimbolistákat már akkor is kedveltem. Másodszorra sikerült, pedig előzőleg már bele sem néztünk jegyzeteinkbe.

Valószínűleg nagyképek is lehettünk Fecivel, mert a nyelvi órákat előadásokat unalmasaknak tartottuk, s nem is látogattuk, de Penavin tanárnő aláírása nélkül is hitelesíthettük a szemesztert. Ő neheztelt is ezért ránk: nyelvtörténeti vizsgán nem az asztalán tornyosuló nyelvemlékekből választhattunk, mint a többiek, hanem ő maga tette elénk az elemzésre szánt szöveget. Sejtettük is, hogy nehéz lesz, s valóban csak másodszorra sikerült. A nyelvi diplomavizsga aztán simán zajlott, ám meglepetésemre irodalomból ismételnem kellett, mert Bori tanár úr úgy értékelte, hogy a Kazinczyval kapcsolatos ismereteim hiányosak. Sajnos igaza volt, mert Kazinczyt kissé felületesen kezeltem. Krúdyt ő kedveltette meg velem, mert (így utólag már tudom, hogy amivel éppen vagy amivel később szándékozott foglalkozni) azt jelölte ki szemináriumi dolgozatként. Nekem Szindbádot. Amikor elkészültem vele, s átnézte, elismerőleg nyilatkozott róla, csak azt vitatta, hogy Krúdy természetábrázolását Turgenyevével vontam párhuzamba. „...érzéki benyomásra emléket felidéző és az emlék nyomán elinduló novallakezdet a Szindbád őszi útja c. novellájában a leg-sikerültebb” – írtam, s később aztán meglelégedéssel tapasztaltam, hogy a tanár úr által írt-szerkesztett tankönyvekben éppen ez a Szindbád-novella szerepelt Krúdytól.

Végül: főleg az akkori újvidéki magyar értelmiségi körökre, a rádióra, a Forumra annyira jellemző intrikus függőségi viszonyok miatt mindketten a vidéki középiskolai tanári pálya mellett döntöttünk. A barátom Zentán, én pedig Óbecsén.

Ismételten véletlen, vagy csak az élet fura játéka, esetleg logikus következmény, hogy a húgom matematikatanár lett, öcsém pedig a testnevelési szakot választotta?